

De gave van de woede

door Ranfar Kouwijzer

Peter Sloterdijk: 'Woede en Tijd. Een politiek-psychologisch essay'
Sun, Amsterdam – € 19,90

Op het schoolplein gaan twee jongens elkaar woedend te lijf. Onmiddellijk vormt zich een schare toeschouwers. Er gebeurt wat! Een juf haast zich naar buiten, trekt de jongens uit elkaar en roept: 'Hé, wat hadden we nou afgesproken?! We zouden toch tot tien tellen als we boos waren?' De omstanders zijn duidelijk teleurgesteld. De jongens hijgen na. Kijken elkaar nog even vuil aan, maar zijn zichtbaar tevreden met zichzelf. Zo, dat is er uit.

Woede hoort bij de mens en laat zich niet wegdenken, dat zegt de Duitse denker Peter Sloterdijk in zijn nieuwe boek: *Woede en Tijd*. Mensen verlangen naar erkenning, aanzien en zelfrespect. Ze willen hun gevoel van eigenwaarde bevestigd zien in reacties van anderen. Als die bevestiging uitblijft, worden ze boos. Volgens Peter Sloterdijk wordt dit simpele mechanisme volstrekt over het hoofd gezien in het politiek-psychologische denken. Sinds Freud proberen we met onze theorievorming het menselijk gedrag te eenzijdig vanuit het libido te verklaren. Maar mensen willen niet alleen *hebben*, ze willen ook *zijn*. Volgens Sloterdijk helpt het om – met Plato – in de menselijke ziel twee drijvende krachten te onderscheiden: naast de *eros*, de begeerte, is er de *thumos*, te vertalen met hartstocht of kortdaatheid.

Zonder *thumotische* energie is de mens tijdloos, aldus Sloterdijk. De erotiserende mens wil iedere dag iets nieuws en dat is altijd hetzelfde. Maar *thumos* zet geschiedenis in werking. Een voorbeeld daarvan is de woedende mens die zich voorneemt om wraak te nemen: zijn leven staat in het teken van een beslissende afrekening op een bepaalde dag. Wie wraak wil nemen, heeft geen zingevingsprobleem. Wat voor het individu geldt, gaat ook op voor het collectief. Wie deel uitmaakt van een groep, wil erkenning van andere groepen. Blijft die erkenning uit, dan ontstaat een collectieve woede. Dat mechanisme is een belangrijke samenbindende factor, want een politieke eenheid zonder gemeenschappelijke vijand valt gemakkelijk uit elkaar. Woede is dus wezenlijk voor politiek en politieke veranderingen. Woede is de motor om in opstand te komen tegen onrecht. Wie toornig is, kan iets omvergooien en zo de weg vrijmaken voor iets nieuws. Tijdens de Trojaanse oorlog zit de Griekse held Achilles maandenlang te mokken in zijn tent. Agammemnon is er met een meisje vandoor dat hem toekwam en nou doet Achilles niet meer mee. Ze bekijken het maar. De hele oorlog raakt zonder Achilles natuurlijk in het slop. Pas als Patrocles, de vriend van Achilles, wordt gedood, is hij er plotseling weer. Al zijn kwaadheid moet eruit – op het slagveld. Voor Homerus is de woede van Achilles iets bijzonders, een *charisma*, een gave die hem in staat stelt de geschiedenis te beïnvloeden. Woede zet aan tot handelen.

In een cultuur kan woede van generatie op generatie overgedragen worden. Als die overgeërfde woede functioneert als samenbindende factor, kun je spreken van een 'bezit' met een zekere waarde. Een collectief gekoesterde hoeveelheid woede is een schat die de participanten toegang geeft tot bovenpersoonlijke motieven. Deze 'woedeschatvorming' brengt Sloterdijk op het idee om over woede te spreken in economische termen. Als je boosheid

kunt oppotten en overerven, zou je dan ook een 'woedebank' kunnen oprichten waar die woede belegd kan worden?

Volgens Sloterdijk is het monotheïstisch geloof zo'n woedebank. Door God de macht toe te kennen op de jongste dag wraak te nemen, zet je een tijdspad in werking. Zo'n tijdspad helpt mensen om hun woede van vandaag te overstijgen en mee te werken aan een groter, veel omvattender heilsplan. Sloterdijk ziet het geloof als product van een ontwikkeling. Ooit was er een primitieve woestijngod die onmiddellijk kon ingrijpen. Mensen die onrecht werd aangedaan, troostten zich met die gedachte: God zal ze leren. Na verloop van tijd ontdekten mensen dat het niet altijd zo gaat. Er kwamen nieuwe theorieën in omloop: God zal op *termijn* afrekenen. Hij archiveert alle goede en kwade daden om met een afgewogen oordeel te kunnen komen. Apocalyptiek is een geradicaliseerde versie van die manier van denken: op een dag houdt de hele geschiedenis op en wordt een eindoordeel geveld. De uitvinding van de hemel en de hel is een consequentie van deze woedeophoping. Ooit en ergens moet de wraak een plaats krijgen, en als dat in deze wereld niet voorstelbaar is, dan moet het in een komende. Volgens Sloterdijk heeft dit systeem het eeuwenlang uitgehouden. Het begon pas te wankelen toen de voorstelling van hemel en hel als gevolg van wetenschappelijke ontwikkelingen onhoudbaar werd.

Deze kijk op geloven doet denken aan de kritiek die Nietzsche had op christenen. Geloof is eigenlijk slappe hap: mensen durven niet zelf op te staan om wraak te nemen, maar blijven braaf zitten en laten het aan God over. Ongetwijfeld zal het soms zo werken – geloof kan de bestaande orde bevestigen. Maar er zijn ook talloze voorbeelden van het omgekeerde, dat mensen juist vanuit het geloof de kracht vinden om op te staan tegen onrecht. De belangrijkste bijbelverhalen gaan niet over ophopen van woede, maar over bevrijding. In de Sixtijnse kapel heeft Michelangelo het laatste oordeel geschilderd. Zijn voorstelling toont een ongelooflijke bedrijvigheid. Boven zitten mensen veilig op een wolk, beneden zijn ze ten prooi aan duivels en vuur. Maar wat gebeurt er? Op al die wolken hangen mensen om te redden wat er te redden valt, mensen uit het vuur omhoog te trekken. Precies zoals na een schipbreuk drenkelingen uit zee worden opgevisst. De geredden verheugen zich niet in het onheil van de verlorenen. Wat Sloterdijk beschrijft, associeer je eerder met *voodoo* dan met christendom.

Het communisme is volgens Sloterdijk de seculiere vertaling van het principe van de woedebank: als we niet langer geloven dat God de zaken recht zal zetten, dan moeten we het zelf doen. Ooit komt de dag dat de verhoudingen omgekeerd zullen worden – de revolutie. Wie een revolutie wil ontketenen, heeft een grote hoeveelheid energie nodig, er is geweldig veel *thumotische* druk nodig om de gevestigde orde omver te werpen. In economische termen: de kas van de woedebank moet goed gevuld zijn. Dat verklaart ook Marx' theorie van de *Verelendung*, want pas als de ellende voldoende is toegenomen, ontstaat de *power* om de zaak op de schop te nemen. Sloterdijk stelt dat het probleem van het Russische communisme geen systeemfout was, maar een woedetekort. Lenin begon zijn revolutie in 1917, terwijl alle woede zich juist had ontladen in de Eerste Wereldoorlog. De revolutionairen kampten dus met een gebrek aan *thumotische* kracht. Zoals een centrale bank bankbiljetten drukt, zo heeft de communistische partij geprobeerd collectieve woede te genereren. Sloterdijks kritiek op het communisme is fundamenteel.

De tientallen miljoenen doden op naam van Stalin zijn geen weeffout, maar het wezen van zijn politiek: terreur was nodig om chaos te creëren en de met woedetekorten kampende revolutie draaiende te houden.

In de eenentwintigste eeuw is het neoliberale kapitalistische systeem allesoverheersend. Volgens Sloterdijk leven wij in een eenzijdig *erotisch* systeem. *Thumotische* krachten worden door het kapitalisme afgekocht. Dat neemt niet weg dat binnen en buiten Europa miljoenen mensen nieuwe woedetegoeden opbouwen. Hun grief: gebrek aan erkenning en respect. Wie de politieke situatie van de eenentwintigste eeuw wil begrijpen, moet zich verdiepen in vergeten oerkrachten als trots, eer en vooral woede. Aandacht voor *thumos* zou helpen dat probleem te duiden. Oplossen is een andere zaak, aldus Sloterdijk, het is slechts een kwestie van afwachten tot de miljoenen overbodige jonge mannen in het Midden-Oosten elkaar te lijf zullen gaan...

Dat roept wel de vraag op waar Sloterdijk nou eigenlijk heen wil met zijn boek. Hij begint met een herwaardering van de woede, constateert vervolgens dat er miljoenen mensenlevens aan opgeofferd zijn en voorspelt dat dit drama zich in de toekomst gaat herhalen. Waar brengt dat ons? Heeft die juf op het schoolplein met 'jongens-we-zouden-tot-tien-tellen' dan toch het laatste woord? Die Achilles op het slagveld is natuurlijk ook gewoon een dolgedraaide soldaat. Zou het mogelijk zijn die *thumos* aan te wenden voor iets anders dan de zoveelste geweldsorgie? Is er zoiets als 'gekwalificeerde *thumos*' denkbaar? Op het terrein van de *eros* maken we ook onderscheid tussen het ongebreidelde verlangen dat alles en iedereen tot object wil maken, en liefdevol begeren: het willen hebben dat tegelijkertijd het welzijn van de ander op het oog heeft. Zou er ook liefdevolle *thumos* bestaan? 'Ik ben een jaloerse God', staat geschreven in de profetenboeken. 'Als je naar een ander kijkt, ontsteek ik in toorn; als je ziet hoe boos ik ben, zul je weer naar mij terugkeren.' Het is geen gekrenkt ego dat hier spreekt, niet iemand die zich wil wreken. Gods woede wil herstel van de verhouding. Het bevrijdende van woede zit 'm niet in het ongebreideld lekker helemaal kunnen uitleven van je *thumotische* energie. Woede die bevrijdt, is relationeel, herstelt de verhoudingen – zoals in de hemel, zo ook op het schoolplein.

uit: Roodkoper, 12e jaargang, nummer 4 – november 2007